

JORNADA: EL PAPER DELS MENTORS EN EL PAS DE LA PRESÓ A LA COMUNITAT

Redacció: Esther de la Encarnación, Aina Ibàñez

Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 4.0 Internacional
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.ca>
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode>

CaixaFòrum Barcelona, 14 de gener de 2017
(Av. Francesc Ferrer i Guàrdia, 6-8, 08038 Barcelona)

Acte realitzat amb la col·laboració de: Obra Social "la Caixa"

El projecte de recerca "*De la presó a la comunitat*", desenvolupat amb el suport del Programa RecerCaixa 2014 i realitzat entre els anys 2015 i 2017, ha tingut com a objectius, en primer lloc, conèixer l'experiència del retorn a la comunitat de persones que han passat per presó i, en segon lloc, explorar si l'acompanyament per part d'un mentor no professional pot millorar les perspectives de reinserció de les persones que surten de presó sense acompanyament.

Aquesta jornada, realitzada al CaixaFòrum el dia 14 de gener de 2017, té lloc quan s'ha arribat a la meitat del projecte i pretén ser un moment de reconeixement de la tasca realitzada fins ara pels mentors. A la vegada, la trobada vol servir per presentar l'estat de la recerca i destacar el rol que compleixen els mentors així com per poder elaborar entre tots reflexions sobre el que ha estat la tasca de mentoria i transmetre orientacions útils per la seva continuació i finalització.

El document que es presenta a continuació constitueix una síntesi dels temes tractats i dels aspectes més rellevants de la jornada per oferir a aquelles persones que no han pogut assistir un esquema de les idees principals i, alhora, aproximar la tasca realitzada a altres persones interessades.

La jornada ha comptat amb l'assistència de 45 mentors i 38 convidats entre els que es troben coordinadors i directors de les entitats participants, persones de l'equip recerca, formadors, experts i referents i directors de centres penitenciaris.

PROGRAMA

9.00 – 9.30h. Acreditacions

9.30 – 10.00h. Benvinguda

Amand Calderó Montfort, director general de Serveis Penitenciaris, Departament de Justícia
Gabriel Capilla Vidal, director del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada
Sergi Fortià Darder, coordinador dels Serveis de Justícia de Suara Cooperativa
Àngel Font Vidal, director corporatiu de Persones i Estratègia de la Fundació Bancària "la Caixa"
Josep Cid Moliné, professor de Criminologia de la Universitat Autònoma de Barcelona i codirector del projecte "De la presó a la comunitat"

10.00 – 10.45h. L'evolució del projecte: Què hem fet? Què manca assolir? La importància de la recerca i del paper dels mentors

Antonio Andrés Pueyo, catedràtic de Psicologia de la Universitat de Barcelona i codirector del projecte "De la presó a la comunitat"

10.45 – 11.30h. Pausa cafè

11.30 – 13.00h. Espai de treball col·laboratiu

Temàtiques a debat:

- El contacte amb el participant i amb la seva família a la comunitat: potencialitats, dificultats i estratègies exitoses
- Elements clau per preparar la finalització de la relació de mentoria

13.15 – 13.30h. Visualització del vídeo "Jogging with Jody"

13.30 – 14.00h. Cloenda

14.00 – 15.00h. Visita guiada a l'exposició "Bàlsam i fuga"

Benvinguda

D'esquerra a dreta: Àngel Font (director corporatiu de Persones i Estratègia de la Fundació Bancària "la Caixa"), Sergi Fortià (coordinador dels Serveis de Justícia de Suara Cooperativa), Gabriel Capilla (director del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada), Amand Calderó (director general de Serveis Penitenciaris, Departament de Justícia) i Josep Cid (codirector del projecte "De la presó a la comunitat").

La benvinguda dels assistents a la Jornada s'inicia amb una taula on hi són representats tots els agents que fan possible que el projecte "De la presó a la comunitat" s'hagi pogut iniciar i desenvolupar. Primerament, el programa RecerCaixa, un programa de finançament a la recerca fruit de la col·laboració entre l'Obra Social La Caixa i l'Associació Catalana d'Universitats Públiques. També per la Direcció General de Serveis Penitenciaris (DGSP) que des de bon començament va sumar-se amb entusiasme al projecte i s'ha comptat amb tota la seva col·laboració des de llavors; com també el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE), institució que també participa en l'equip de recerca del projecte i que, entre moltes altres coses, ha liderat la formació dels mentors i és qui va tenir la idea d'organitzar aquesta jornada. Menció especial per a les 8 entitats del tercer sector involucrades en el projecte (Associació Andròmines, Fundació APIP-ACAM, Associació Cedre, Coordinadora Contra la Marginació de Cornellà, Fundació Autònoma Solidària, Justícia i Pau, Voluntaris de "la Caixa" i Associació VAS-Suara Cooperativa), que han aportat al projecte els coordinadors i que ha aconseguit involucrar a 118 mentors. I l'Obra Social "la Caixa", que a part de ser la institució que impulsa el programa RecerCaixa i on els seus voluntaris participen en el projecte, gràcies a ella ha estat possible organitzar aquesta jornada al CaixaFòrum.

A més dels agraïments a tots els agents per part de la direcció del projecte, en aquest espai de benvinguda els integrants de la taula remarquen la importància d'una recerca d'aquestes característiques i la necessitat de treballar coordinadament per assolir els objectius finals del projecte.

El director general de Serveis Penitenciaris fa referència a la importància d'aquest projecte per a la Direcció General i les futures línies de treball. El director del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada remarca el compromís del centre amb la formació i la recerca. En aquest sentit també, el director corporatiu de Persones i Estratègia de la Fundació Bancària "la Caixa" destaca la rellevància de la recerca per tal de decidir les línies d'acció socials i la importància de donar suport als projectes amb més capacitat d'assolir els seus objectius. Finalment, el coordinador dels Serveis de Justícia de Suara Cooperativa, com a representant dels coordinadors participants en el projecte, ressalta el rol de les entitats i el paper dels coordinadors.

L'evolució del projecte: Què hem fet? Què manca assolir? La importància de la recerca i del paper dels mentors

La intervenció del codirector del projecte Antonio Andrés-Pueyo té com a objectiu principal plantejar els aspectes clau de l'evolució del projecte en relació a tres grans blocs: el context, el projecte i els mentors.

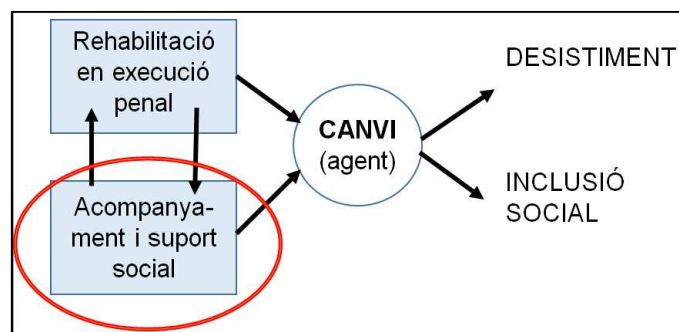
A l'esquerra de la imatge: Antonio Andrés-Pueyo (codirector del projecte "De la presó a la comunitat")

El context: La reintegració social segura

La importància de la recerca, explica el professor Antonio Andrés-Pueyo, s'emmarca en el context actual de la reinserció en la mesura que es qüestiona la idoneïtat i l'adequació dels mecanismes actuals (tractament a presó, llibertat vigilada, mesures penals alternatives, intervenció social). En aquest marc, argumenta que la reintegració social segura esdevé l'objectiu de la intervenció postpenitenciària, en entendre que el propi subjecte que ha passat per presó i l'entorn comunitari hi tenen un paper rellevant. Així, explica que el participant és agent del propi canvi a través de la no reincidència després de sortir en llibertat, d'un canvi d'identitat i de poder-ho mantenir (autoeficàcia). L'entorn comunitari li pot proporcionar diferents recursos de diverses àrees: formació i inserció laboral, habitatge, família, salut i assistència sanitària, ciutadania, assistència jurídica, prestacions i subsidis, i vincles comunitaris.

El projecte: Un experiment amb persones

Per exposar el projecte, el professor Antonio Andrés-Pueyo parteix, per tant, de la idea que la reintegració no és fàcil en la mesura que intervenen factors relacionats tant amb la persona (canvi) com amb l'entorn (recursos) així com el temps o, fins i tot, l'atzar. Per aquest motiu defensa que l'objectiu general del projecte és construir i contrastar l'efectivitat d'un programa de reintegració social d'exinterns basat en l'acció de suport de mentors voluntaris no professionals.

D'acord amb aquesta idea, els objectius específics són, en primer lloc, realitzar un assaig controlat aleatoritzat (la mentoria) i, en segon lloc, elaborar un model de reinserció efectiu basant-nos amb els agents comunitaris.

Els mentors: el principi actiu

Aquest plantejament de la recerca estableix la figura del mentor com un agent d'acompanyament i suport de la persona que surt de presó. El mentor és un voluntari no professional, seleccionat i format per aquest projecte, que alhora forma part d'una entitat amb experiència en acció social. Compta amb un *Manual del Mentor* i una *Guia de Recursos* en els que s'estableixen les orientacions bàsiques de la seva actuació, així com un catàleg de recursos socials que poden resultar d'utilitat en la transició de la presó a la comunitat.

El **model de mentoria** dissenyat en aquest projecte es basa en l'acompanyament al participant a través del suport emocional i instrumental, a una adaptació a les necessitats que el propi participant identifiqui, amb especial rellevància a treballar la inserció social de la persona i aconseguir el desistiment.

D'acord amb l'última actualització de dades el desembre de 2016, el nombre de mentories actives és de 84 (71% de les mentories inicials) i el nombre de baixes és de 34. Les baixes tècniques, referents a augments de condemna o expulsions del territori, correspondria al 65% del total de baixes i les voluntàries, és a dir, per renúncia del participant, al 25%.

Un últim aspecte destacat pel professor Andrés-Pueyo en aquest punt és la importància dels **diaris de camp** dels mentors en tant que són una aportació molt valuosa al projecte ja que permeten conèixer els detalls de la mentoria de manera directa. Aproximadament s'han rebut i llegit uns 1.000 diaris de camp i s'ha comprovat que els mentors han tingut una gran capacitat de vincle amb el participant, han estat molt generosos en el desenvolupament de la seva tasca, i han estat molt fidels a la guia de reintegració que es va donar com a orientació. Alhora, a través dels diaris de camp també s'ha pogut ser conscient de les preguntes i dubtes que la pròpia mentoria generava en el mentor: assessorar en problemes molt específics de reinserció i d'acompanyament a la comunitat, dubtes sobre els límits de la relació amb el participant, així com temes d'ètica i privacitat, i preguntes sobre la metodologia d'intervenció.

Conclusions

D'acord amb la seva exposició, el professor Antonio Andrés-Pueyo destaca que el seguiment complet és el màxim repte ara que ja s'han realitzat dos terços del pla inicial de l'experiment i que ja es disposen d'alguns resultats parcials sobre participació i aprenentatges amb els quals es pot afirmar que és possible desenvolupar programes postpenitenciaris basats en l'evidència. Més enllà d'aquest repte, també exposa que una anàlisi de la utilitat d'aquests programes postpenitenciaris ha de tenir en compte l'eficiència de l'acompanyament no-professional a l'inici del retorn a la comunitat i els factors més importants en la reintegració social. En tot cas, el missatge per recordar és que l'actor i protagonista de la reintegració és el propi subjecte, ell és l'agent del seu propi canvi.

Espai de treball col·laboratiu

En el temps dedicat al treball col·laboratiu, els assistents es divideixen en cinc grups de treball per tal que, per mitjà del guiatge de dinamitzadors, comparteixin coneixement, reflexions i debats sobre dues temàtiques: per una banda, el contacte amb el participant i amb la seva família a la comunitat (potencialitats, dificultats i estratègies exitoses) i, per l'altra, sobre els elements clau per preparar la finalització de la relació de mentoria.

En cada taller hi ha un relator que recull les aportacions dels grups de treball que serveixen per fer la síntesi de les aportacions dels diferents grups al plenari que té lloc després de la visualització del vídeo, en la cloenda de la jornada.

Visualització del vídeo "Jogging with Jody"

El vídeo "Jogging with Jody" mostra la relació entre el Josh i la Jody en el primer any en llibertat condicional del Josh després de complir diverses condempnes a presó. Concretament, en aquest fragment del documental es destaquen algunes de les inquietuds del Josh en aquests moments inicials i es mostra com va començar a treballar en el seu procés de desistiment de la mà de la Jody, la mentora voluntària amb la que es troba per anar a córrer.

Més enllà de mostrar el procés de transició de la presó a la comunitat, aquest fragment posa de relleu el rol del mentor i planteja els límits de la relació de mentoria.

<https://www.youtube.com/watch?v=7UXpT8Za1g> (en anglès)

Cloenda – Resum de l'espai de treball col·laboratiu

D'esquerra a dreta: Xavier Badia (Justícia i Pau), Laura Riba (Fundació Autònoma Solidària) i Aina Ibàñez (equip de recerca del projecte "De la presó a la comunitat")

En l'última part de la trobada es realitza un resum de l'espai de treball col·laboratiu. Pels mentors participants, el treball col·laboratiu ha estat la part més important de la trobada perquè ha estat una oportunitat per visualitzar més els objectius del programa i en quin moment està el projecte actualment. S'ha pogut fer una immersió a la realitat dels mentors: com ho han viscut, quines dificultats hi han trobat, quins dubtes se'ls hi han plantejat. A través de les seves pròpies experiències s'ha comprovat que hi ha molta diversitat de situacions, molta riquesa, moltes aportacions, i molta dificultat de recollir-les totes.

El primer tema de debat és **el contacte amb el participant i amb la seva família a la comunitat** i les potencialitats, dificultats i estratègies exitoses.

Sobre aquest tema es planteja que la sortida en llibertat definitiva ha proporcionat una gran varietat de situacions en la relació de mentoria, en funció tant del perfil del participant com de les condicions del seu context (situació familiar, social, econòmica, laboral, d'addiccions, edat, etc.). Aquestes situacions es resumeixen en: el trencament de la relació; en una relació intermitent (interval sense relació i en un moment donat es restableix); l'aprimament progressiu de la relació (espaiament de les entrevistes en el temps, contactes només telefònics, contactes amb algun membre de la família, etc.); o la continuïtat regular de la mentoria.

En referència les potencialitats, es destaquen el suport afectiu en moments difícils i, alhora, l'orientació instrumental en la resolució de situacions concretes que suposa la mentoria (els dos aspectes), es parla que s'estableix una relació simètrica entre el participant i el mentor, una relació de tu a tu, entre iguals i, finalment, s'exposa que el participant percep el mentor com una persona diferent a la del seu entorn i que no té res a veure amb el centre penitenciari.

Per contra, les dificultats tenen a veure amb la pèrdua de contacte personal amb el participant, fet que genera un sentiment de frustració en el mentor i algun sentiment de culpabilitat; la solitud del participant en el moment de la sortida en llibertat definitiva; i la dificultat que té per trobar noves relacions i nous àmbits socials que reforcin la voluntat de desistiment. També es comenta que, de vegades, és difícil compaginar les necessitats reals del participant amb el pla del mentor, condicionat pels objectius del programa de mentories i que, en ocasions, ha estat problemàtica la diferència d'edat i de gènere entre el participant i el mentor. Finalment, es parla de la tensió entre la mentoria com a instrument (gestió de solucions concretes) o com a acompanyament personal, suport i apoderament del participant perquè sigui ell mateix qui es gestioni els aspectes concrets de la seva vida en llibertat.

Entre les paraules que defineixen com s'ha sentit el mentor en la seva tasca destaquen: gratificant, vulnerable, impotent, inacabat, agraïda, útil, expectant, injustícia social.

El segon tema de debat fa referència als **elements clau per preparar la finalització de la relació de mentoria**. En aquest sentit, s'exposa que els mentors tenen present que existeix una data de finalització de la mentoria i desenvolupen la seva tasca pensant en aquest horitzó, però les persones participants són menys conscients d'aquesta temporalitat. Tenint això en compte, després de 12 mesos d'acompanyament s'argumenta que cal que la finalització del projecte sigui: anticipada i preparada amb antelació; planificada, organitzada i estructurada; coordinada i acompanyada, amb el suport de les entitats i les persones coordinadores; guiada per les persones mentores, perquè disposen de més informació i contacte amb l'equip tècnic del projecte, encarregades de traspasar aquesta informació als seus participants; valoratiu, que suposi un tancament de la relació útil per repassar l'impacte que ha tingut per a cadascuna de les persones implicades (mentor i participant); i adaptada, variable al tipus de relació i al format de trobada que el mentor consideri còmode i adequat.

Visita guiada a l'exposició "Bàlsam i fuga"

"Bàlsam i fuga" és un projecte de creació artística en l'àmbit penitenciari. L'exposició, formada per setanta obres realitzades per interns de deu centres penitenciaris de Catalunya i vint peces de la Col·lecció d'Art Contemporani de la Fundació Bancària "la Caixa", tracta de trobar un diàleg entre unes i altres per reivindicar les emocions com a mitjà fonamental per a una creació artística natural i, també, balsàmica.